

Naš prijevod

Odnos između sociologije i politike*

(Neke napomene o sadašnjosti i budućnosti tih odnosa)

E. W. Hofstee

Prema programu, moja je dužnost da vam iznesem zaključke koji bi se mogli izvući iz rada našega Kongresa. Ja se nadam da ćete mi dozvoliti da izvršim ovu dužnost u jednoj slobodnijoj formi. To ću učiniti ovako iz više razloga. Organizacija Kongresa je bila odlična, ali način na koji je on radio skoro da onemogućava donošenje zaključaka u ovom času. Ja sam primio materijale u isto vrijeme kada i vi, te nisam imao mogućnosti da ih pret hodno proučim. Kako je Kongres bio podijeljen u brojne radne grupe, potpunije zaključke o diskusijama i doprinosima učesnika Kongresa nije moguće izvući. Pa čak kada bi i bilo moguće da se sistematizira sve ono što je napisano za ovaj Kongres, kao i sve ono što je rečeno na njemu, pretpostavljam da stvarni zaključci ne bi mogli biti nešto više od jednog sumarnog pregleda, te bi kao takvi bili prilično nejasni.

Zbog toga ću biti slobodan da formuliram svoj vlastiti pogled na ono što ja mislim da je bio centralni problem — inherentan općoj temi našega Kongresa. Nadam se da ću na ovaj način dati izvjestan doprinos našem radu.

Problem s kojim se ustvari bavim već mnogo godina, jest sledeći: što je stvarna funkcija sociološkog istraživanja i sociologa u odnosu na politiku, kakvi su stvarni odnosi sociologa i politike, i kakvi bi ti odnosi trebali biti. U posljednjih nekoliko godina ovaj je problem postao, barem za mene, aktualniji nego ikada prije.

Za vrijeme mogega cjelokupnoga aktivnog rada na različite sam načine i na gotovo svim nivoima intenzivno učestvovao u naporima sociologije da utvrdi naučnu podlogu za aktivnosti vlade. Dobar dio mogega istraživačkog rada bio je koncentriran na probleme ove vrste. Bio sam, i još uvijek sam član brojnih vladinih savjeta, odbora itd., koji se bave prilično širokim poljem djelatnosti. Također sam učestvovao u radu mnogih međunarodnih odbora, komiteta, i sl., čiji je rad bio usmjeren na pružanje pomoći kreato-

* Ovo je tekst zaključnog izlaganja holandskog ruralnog sociologa E. W. Hofsteea na Sedmom kongresu Evropskog društva za ruralnu sociologiju, održanog u Münsteru u kolovozu 1970. godine. E. W. Hofstee je osnivač i dugogodišnji predsjednik Evropskog društva, pa je njegov pogled na praktičnu važnost sociologije, posebno ruralne, svakako kompetentan. Inače je ovaj referat objavljen u časopisu *Sociologia Ruralis* br. 1/1971, čija je redakcija odobrila njegovo štampanje i u *Sociologiji sela*. (Primjedba Redakcije)

rima politike. Zbog svega ovoga ću teško moći da mimoidem raspravu o općim aspektima odnosa između sociologa i politike, kao i pokušaj da formuliram neke zaključke koji se zasnivaju na mojim vlastitim iskustvima, kao i na iskustvima mnogih drugih koji su bili angažirani na ovom području rada sociologa. Možda će biti korisno da prenesem neka moja iskustva i zaključke na vas, s jedne strane gledajući unatrag u prošlost, a s druge strane pokušavajući da formuliram neke stavove o budućnosti.

Pretpostavljam da kada sam formulirao svoju temu, mnogi od vas su pomislili na niz nedostataka dosadašnje suradnje između sociologa i političara, i na moguće frustracije koje su se s tim u vezi javljale. To je sigurno ozbiljan problem. Ako se osvrnemo na trideset i više godina istraživačkoga i savjetodavnoga rada, koji je imao za cilj da neposredno ili posredno utječe na vladine aktivnosti, konstatirat ćemo da postoje mnogi razlozi zbog kojih možemo biti nezadovoljni. Kada bih bio pesimistički raspoložen, bio bih sklon da zaključim da efekti mnogih materijala koje sam sâm napisao, kao i izvještaja koje su podnijeli organi čiji sam član i ja bio, ili stotine sličnih izvještaja koje su napisali drugi, a koje sam pročitao, nisu ni na koji način opravdali godine teškog rada uložene u tim istraživanjima. Čini se da mnogi, možda čak i većina, nisu gotovo u ničemu izvršili utjecaj na vladine organe, premda su na njihov zahtjev i bili rađeni i od njih bili financirani. Kreatori politike i vladini funkcioneri nastavili su da djeluju na isti način kao i prije nego što su ovi materijali bili napisani, a često nisu davali nikakav osvrt na njih. Ponekad je jedina njihova funkcija bila da budu zaprimljeni i odloženi u fascikl. Njihova distribucija je bila uglavnom ograničena na određen broj vladinih organa, koji su obično nakon izvjesnog vremena na njih potpuno zaboravljali. Čak i u slučajevima kada je bio ispoljen veći interes za pojedine izvještaje (bilo zbog imena autora ili članova odbora koji su ih pripremili, ili iz nekog drugog razloga), njihova konačna sudbina nije bila ništa bolja. A ako bi se netko kojim slučajem usudio da stavi prigovor na ovakav rad državnih ustanova, što ja naravno nisam činio, u njega bi se moglo posumnjati da namjerno iznalazi neke sofisticirane metode, s ciljem da umanjí svaki utjecaj isporučenih izvještaja.

Procedura slanja materijala i izvještaja jednom ili većem broju savjeta, ili stalnim odborima vlade sa zahtjevom da dadu svoj sud ili ocjenu o njima, može autore ne samo ozlojediti nego i lišiti svakog zadovoljstva za uloženi trud. Kada ocjene konačno stignu u odgovorni vladin organ, svatko je već na taj izvještaj zaboravio, i kao takav bit će stavljen ad acta. Sjećam se jednog slučaja u kojem sam, kao član različitih savjeta, morao da dadem četiri puta ocjenu na izvještaj kojemu sam i ja bio jedan od sastavljača.

Ponekad se samo od sebe nameće pitanje: zašto ministri i drugi vladini organi traže izvještaje i druge informacije od sociologa, ako očigledno nemaju namjeru da koriste rezultate njihova rada? Dobiva se dojam da u mnogim slučajevima postoji stvarni interes vladinih funkcionera za probleme zbog kojih pozivaju u pomoć sociologe, ali da ih taj interes ne obavezuje u smislu da se na osnovu njih stvaraju konkretni planovi, ili poduzimaju konkretne mjere u cilju promjene određene politike. Izvještaj je puka informacija koja se ne koristi. Čak ako bi korisnici ovih materijala lično i željeli da promijene određenu politiku, jasno je već na početku da takva promjena nije moguća (barem ne momentalno) bilo zbog političkih, financijskih ili

drugih razloga. Rezultat je uvijek isti. Ponekad, kada se i razmatra stvarna promjena politike, zahtijeva se izvještaj ali ne toliko radi dobivanja brojnih informacija o problemu, koliko zbog toga da se pronađu potrebni argumenti s kojima bi se neki viši funkcioneri ili političari uvjerali u potrebu promjene određene politike. Ako se u takvom slučaju rezultati istraživanja ne slažu s unaprijed zamišljenim planovima administracije, izvještaj se često nerado prihvaća. Još gora je situacija u slučajevima kada su radovi sociologa i njihov mogući doprinos ustvari zamišljeni kao vrsta zaštite administracije od napada političara i javnog mnijenja.

Ovakve slučajeve vlada vješto koristi, jer može da kaže da se problem o kojemu je član parlamenta postavljao nezgodna pitanja nalazi u fazi temeljitog proučavanja od strane specijalnog odbora, i da će vlada dati o njemu svoje mišljenje nakon što odbor podnese svoj izvještaj, i kad ga ona detaljno prouči. Ovakav pristup koristi se i u slučajevima kad vlada predlaže određena rješenja, jer joj on daje mogućnost da kaže da su uzeta u obzir i mišljenja odbora koji je izučavao taj predmet, čak i u slučajevima kada de facto nije postojala nikakva veza između tih rješenja i mišljenja odbora. Sjećam se, bilo je to prije mnogo godina, jedan je odbor (čiji sam i ja bio član) nakon niza godina proučavanja jednog značajnog problema podnio svoj izvještaj vladinom funkcioneru: dotični funkcioner je sasvim otvoreno rekao da mu je žao što smo završili svoj posao. Dok je naše istraživanje bilo u toku on je mogao da odolijeva nestrpljivim članovima parlamenta pozivajući se na specijalni odbor i široka proučavanja koja je poduzimao. Međutim, kada je rad bio gotov, on je morao formulirati svoje vlastito stajalište, a to on nije želio ni u kojem slučaju. Pokazalo se da je isti vladin funkcioner i poslije ovoga još uvijek pronalazio putove da odgovori kritičnu situaciju, koristeći se postupkom kojega sam već spomenuo: slao je izvještaj izvjesnim savjetima i tražio od njih ocjene. Naravno, ovakvi su slučajevi izuzetni.

No nisu rijetki i slučajevi (no možda ipak manjeg značaja) u kojima su autori izvještaja svjesno ili nesvjesno dovedeni u prilično ponižavajući položaj — time što se naučna vrijednost njihova rada nije dovoljno uvažavala, nego se njihov rad koristi samo kao zaštita protiv mogućih političkih napada.

U mnogim slučajevima iskustva nisu ovakva kakva sam ih naprijed prikazao. Međutim, ne može se poreći činjenica da je položaj sociologa koji pokušava da svoju nauku dokaže korisnom za praktične ciljeve — razoračavajući. Nakon nekoliko godina ovakvog iskustva, sociolozi pokušavaju da prekinu stalnu ili povremenu suradnju s vladinim izvršnim organima, ili vladinim organima odgovornim za kreiranje politike. Ponekad — što je gora situacija za obje strane — sociolozi zauzimaju stav rezignacije i stvaraju onakve materijale kakve političari zahtijevaju, upravo poput nekoga tko oblikuje plastične forme bez ikakve naučne invencije.

Kad postoje pritužbe (a u sadašnjoj situaciji ima mnogo razloga zbog kojih se sociolozi mogu žaliti), uvijek je neophodno i korisno da se čuju obje zainteresirane strane, u ovom slučaju mislim na osobe koje predstavljaju administraciju. Često ni oni nisu zadovoljni. Oni prigovaraju sociolozima i drugim predstavnicima društvenih nauka zbog nepraktičnosti, zbog odsustva osjećaja za kreiranje politike, kao i zbog nerazumijevanja aktualne političke situacije. Oni smatraju da sociolozi prečesto ulaze suviše duboko u razno-

vrzne teoretske probleme i metodološka razmatranja, a pri tom ne daju odgovor na stvarne probleme, uslijed čega su njihovi izvještaji i materijali od male koristi za administraciju. Zbog toga smatraju da bi objavljivanje ovakvih materijala dalo više štete nego koristi za javne poslove. To je neka vrsta ambivalentnog stava prema sociologiji i sociolozima. Političari se s jedne strane osjećaju nesigurnima u odnosu na teoretske osnove problema s kojima se suočavaju, kao i u odnosu na moguće posljedice određenih mjera koje žele poduzeti. Zbog toga traže pomoć od onih koji nešto znaju o društvu — od sociologa. Ali ostaju razočarani kada sociolozi pokažu da upravo oni imaju malo ili nimalo konkretnog znanja o pitanjima koja ih pritiskuju u određenom momentu i kada sociolozi zahtijevaju ekstenzivno istraživanje prije nego daju svoj odgovor. A kada (ponekad i nakon više godina) izvještaj prisprije, on često daje samo parcijalan ili čak neadekvatan odgovor na problem koji se ispitivao. U mnogim slučajevima se dogodilo da u vrijeme kada je istraživanje završeno, ono više nije bilo upotrebljivo, jer je problem koji se ispitivao izgubio na svojoj aktualnosti.

Da li treba zaključiti da su administracija i kreatori politike s jedne strane, i sociologija s druge strane, inkompatibilni i da sociolozi treba da prestanu tražiti primjenu svoje nauke u sferi javnih poslova? Pretpostavljam da nitko od vas ne očekuje od mene pozitivan odgovor na ovo pitanje. Sociologija se ne može povući iz ovoga područja rada, i to ne samo i ne čak prvenstveno zbog toga što tako mnogo sociologa živi od svojega rada za državu i njezine organe na različitim nivoima. Sociolozi se ne mogu povući zbog toga što bi to značilo skidanje sa sebe značajnog dijela odgovornosti. Više nego ikada ranije, u ovom brzo promjenljivom i u mnogim aspektima nesretnom svijetu sociološki uvid u probleme svake zemlje i svijeta kao cjeline je jedna nužnost koja treba da doprinese poboljšanju uvjeta egzistencije. Sociolog koji je zainteresiran za blagostanje naroda (a svatko tko nije takav ne treba da bude sociolog), jednostavno ne može biti indiferentan prema aktivnostima vlade koje su odlučujuće za dobrobit svakoga pojedinca.

Međutim, ako smo uvjereni da sociologija ima stvarno fundamentalni posao u ovoj domeni, razvijanje pravilnih odnosa između vlade i njezinih organa s jedne strane, te sociologa s druge strane, postaje prijeka potreba. Mi jednostavno moramo pronaći put zadovoljavajuće suradnje. Problem nezadovoljavajućih odnosa između administracije i sociologa je veoma složen. Djelomično je to pitanje neprilagođenosti i nedovoljnog razumijevanja uzajamnih funkcija i dužnosti s jedne strane, zbog nedovoljnog iskustva, a s druge strane zbog kratkotrajnosti ove suradnje. Vladini funkcioneri ponekad ne shvaćaju da njihova praktična pitanja ne predstavljaju istraživački problem, i da ih sociolog mora transponirati u naučnu terminologiju prije nego što u vezi s njima želi što poduzeti. Dakako, uslijed ove transpozicije problema odgovor sociologa često izgubi značajan dio svoje vrijednosti za administraciju. Nadalje, fakultetsko obrazovanje u sociologiji — sa stano- višta njezine primjene — je previše teoretsko i previše apstraktno.

Sociolozi često zaboravljaju da konkretni problemi, onako kako se sami po sebi pojavljuju u društvu, nemaju samo svoj sociološki nego i tehnički, ekonomski, finansijski i politički aspekt, i da moguća rješenja ovih problema skoro uvijek znače sukob interesa. Eventualna primjedba administracije da zaključci sociologa mogu biti pravilni, ali da politika bazirana na njima nije

politički provediva, što obično može ozlojediti mladog sociologa, ustvari je uobičajeno opravdanje da se ništa ne radi Jer, administracija razmatra samo ono što može biti realizirano, a ne i ono što je idealno. Sociolog mora shvatiti da je pitanje provedivosti određenih rješenja, eksplicitno ili implicitno i njegov problem. Sociolozi često zaboravljaju da kada rezultati njihovih istraživanja sugeriraju izvjesne promjene u politici, da to ustvari znači kritiku onih koji su takvu politiku inaugurirali i provodili, a to su često upravo one osobe koje su od njih zahtijevale da provedu istraživanje. Svim je razumljivo da u ovakvim slučajevima političari nisu zadovoljni s radom sociologa, i da im je potrebno izvjesno vrijeme da ga, da tako kažem, mentalno probave. Upravo je to jedan od razloga što rad sociologa poslije dužeg vremenskog perioda postiže daleko veće efekte nego na svomju početku. I sâm sam doživio (a to je jedno od prijatnih strana starenja) da su neki vladini organi na osnovu mojih sugestija iz prethodnih godina poduzeli mjere i usvojili određenu politiku koja se zasnivala na radu što sam ga započeo prije mnogo godina.

Ova činjenica mi je poslužila kao podloga za jedan općeniti zaključak koji može da ublaži osjećaj razočaranja među sociolozima. Postepeno sam došao do spoznaje da se najveći rezultat rada sociologa ne sastoji u direktnom djelovanju na konkretne mjere poduzetih od vlade, nego u djelovanju na postepene promjene u načinu mišljenja vladinih funkcionera. Ovo naravno zahtijeva izvjesnu strpljivost u očekivanju rezultata.

Sve ovo ne mijenja činjenicu koju sam već istakao: da pitanje nezadovoljavajućih odnosa između sociologa i vladinih funkcionera zahtijeva veću i ozbiljniju pažnju nego što mu je dosada pružana. Problem se ne može riješiti upozorenjem ili odlukom, nego samo pomoću proučavanja, te kontakata i diskusija. Vlasti moraju biti svjesne činjenice da kada istraživač obavi svoj posao dobro, njegovo istraživanje i njegov izvještaj ima veliku emocionalnu vrijednost za njega, te je stoga potrebno odati mu izvjesno priznanje za njegov rad. Izvještaj treba da razmotri i naručilac i istraživač, a ako je moguće treba da se i objavi. Ako se rezultati istraživanja ne mogu, ili mogu samo parcijalno koristiti u radu administracije, treba objasniti zašto je to tako.

Na drugoj strani, sociolog mora shvatiti da on ne može preuzeti na sebe odgovornost administracije i kreatora politike. On mora prvenstveno pronaći zadovoljstvo u svome istraživačkom radu, treba da razmišlja o mogućem utjecaju svoga rada na praktičnu politiku, pa ako se nastavi daljnja suradnja s administracijom na razvijanju praktičnog planiranja, za sociologa će to predstavljati još jedno dodatno zadovoljstvo.

Općenito uzevši, izgrađivanje boljih odnosa između sociologa i vladinih funkcionera veoma je važno jer je to manje ili više preduvjet za pronalaženje rješenja koje traži vlada. Međutim, možda se još ozbiljniji problem odnosi na aktivnosti sociologa koje on poduzima u ime politike i političara; ovaj problem je postepeno postajao jasniji tek tokom posljednjih 10—15 godina i sada je već akutan.

Želio bih da posvetim ostatak svoga izlaganja upravo ovom pitanju.

To me obavezuje da zađem malo dublje u funkciju primijenjenog sociološkog istraživanja i da konstatiram razlike između različitih aspekata ove funkcije. U jednoj ranijoj prilici ja sam, manje-više arbitrarno naravno,

razlikovao aktivnosti sociologa koji provode u ime vladine politike kao aktivnosti na tri različita nivoa.¹

Prvi nivo istraživanja odnosi se na opći karakter društvenih promjena koje se događaju u našem društvu, ili koje se mogu očekivati u bližoj budućnosti, kao i na moguće društvene i psihološke otpore ovim promjenama, te mogućim disfunkcionalnim aspektima spontanijih promjena, itd. Istraživanje ove vrste ne odnosi se na određene specifične dijelove vladine politike, ali imaju za cilj da pojašne opći karakter problema s kojima će se suočavati vlada u budućnosti. To su ustvari fundamentalna istraživanja, a sociolozi koji se prihvate ove vrste istraživanja moraju imati određeni osjećaj za kreiranje politike.

Drugi nivo istraživanja bavi se specifičnim problemima politike na jednom višem nivou, koji je ne samo od nacionalne nego i od međunarodne važnosti. Kao primjer spomenut ću istraživanje koje se tiče nacionalne politike obrazovanja, i koje može da posluži i kao osnova za osuvremenjavanje obrazovnog zakonodavstva ili istraživanje koje može doprinijeti unapređenju nacionalne politike fizičkog planiranja. Jasno je da istraživanje na ovom nivou treba biti provedeno u bližoj suradnji s kreatorima politike nego što je bio slučaj u istraživanju prvog nivoa. To mjesto ne znači da ono treba biti sprovedeno pod direktnom kontrolom vladinih organa. Isto kao i istraživanje prvog nivoa, i drugi mora biti slobodno, i da upotrebim moderni termin, kreativno istraživanje, jer jedna od njegovih funkcija jest da konfrontira vladu s novim problemima, novim pogledima i novim mogućim rješenjima.

Treći se nivo istraživanja odnosi na praktično provođenje već utvrđene politike. Istraživanje ove vrste može biti regionalnog karaktera, na primjer provođenje opće politike u području socijalnog rada u provinciji, regiji ili općini. Ono može biti i nacionalnog karaktera, na primjer kada ima za cilj vrednovanje efekata neke politike. Spektar problema koje treba istražiti na ovom nivou postavljen je, ili bi trebao biti postavljen, već utvrđenom politikom u određenom području, kao i specifičnim uvjetima, na primjer uvjetima regionalnog karaktera koji utječu na njegovo provođenje. Istraživanje ovoga nivoa treba biti vođeno u direktnoj vezi s administrativnim tijelom koje je odgovorno za provođenje određene politike. U ovom slučaju istraživač mora dati točan odgovor na točna pitanja koja je postavila administracija, dok njegov posao u principu nije preispitivanje pravilnosti politike. Na ovom je nivou važno da postoji neposredna suradnja u toku istraživanja, naime da osoba koja provodi istraživanje bude stalno u kontaktu s onima koji su formulirali konkretne planove i koji provode određene mjere, s ciljem da se nalazi pravilno uklope u njihove aktivnosti.

Jasno je da u principu postoji logičan slijed ovih triju kategorija istraživanja. Specifičan dio sveukupne vladine politike treba (ako je pravilna) da se uklopi u opći kontekst budućeg razvoja društva i uloge vlade u tom razvoju. Istraživanje koje se bavi ovim specifičnim područjem politike treba da bude inspirirano rezultatima istraživanja koja pružaju osnovu za koncipiranje opće vizije budućnosti. Međutim, istraživanje koje se odnosi na kon-

¹ Ovo sam razlikovanje napravio prvi puta u svojem izvještaju podnijetom Savjetu za društvene nauke Kraljevske nizozemske akademije nauka.

Poslije toga ono je upotreblijeno od strane konsultativne grupe koja je pripremila izvještaj o društvenim naukama za Drugu ministarsku konferenciju organiziranu od OECD, na kojoj sam i ja učestvovao. Dio ove misli nalazi se i u mojemu radu objavljenom 1965. godine.

kretne planove političkih izvršnih organa treba da pronade svoju uporišnu točku u rezultatima istraživanja drugoga nivoa, kao i u politici nekoga određenoga područja koje se istražuje.

U praksi se, međutim, teško može naći idealna situacija. Dosadašnja istraživanja koja su se provodila u ime vlade, uglavnom su bila istraživanja trećega nivoa, tj. namijenjena su potrebama političkih izvršnih organa. Koherentno istraživanje sa širokim obuhvatom koje bi imalo za cilj da dade osnovne temelje za značajan dio nacionalne politike — rijetko je, s iznimkom možda (ali i to do izvjesne mjere) istraživanje koje se provodi za potrebe ekonomske politike. Praktično ne postoji sociološko istraživanje koje bi imalo eksplicitan cilj da osigura koherentnu predodžbu našega društva u budućnosti, u uvjetima koji su tokom posljednjih nekoliko godina postepeno postajali jasniji.

Ova situacija nije tako čudna kako izgleda na prvi pogled. Sve dotle dok je neko društvo više ili manje statičko — a pod takvim društvom podrazumijevam društvo u kojemu se glavne institucije i opća struktura postepeno i sporo mijenjaju, i u kojem stanovništvo (uključujući tu i kreatore politike) smatra glavne institucije i opću strukturu same po sebi evidentnim — u njemu neće postojati realne potrebe za istraživanjem općeg društvenog razvoja. U društvu ovakvoga tipa neće se razmatrati fundamentalne promjene značajnih dijelova vladine politike. Problemi će se javljati samo u domeni provođenja već utvrđene politike. Pored tehničkih mjera administracije, sadržaj aktivnosti političkih izvršnih organa sastojat će se uglavnom u nastojanjima da se životni uvjeti, obrazovanje, stavovi i ekonomske aktivnosti društvenih grupa i pojedinaca prilagode postojećim i već prihvaćenim normama, onako kako su oni definirani u već utvrđenoj politici. Ovi napori ka prilagođavanju mogu se odnositi na mnoga i različita područja, i mogu biti od velike važnosti. Dakako, u stabilnom društvu ovi napori ne zasijecaju ozbiljnije u opću politiku na kojoj se zasnivaju. Naprotiv, oni podupiru ovu politiku i konsolidiraju postojeći red.

Međutim, i pod takvim uvjetima relativnog stabiliteta i postepenih promjena, sociološko istraživanje može biti vrlo korisno i bitno za pravilnu provedbu postojeće politike. No postoji opasnost da ono ponekad postane rutinska radnja. Provođenje određene politike često zahtijeva poduzimanje velikog broja istraživanja, za koje je potrebno razviti nove teoretske i metodološke koncepte, i upravo zbog toga ona mogu da unaprijede našu nauku u cjelini. Interesantan su primjer istraživanja u ruralnoj sociologiji koja se odnose na usvajanje i širenje novih tehnoloških postupaka u poljoprivredi, ne samo u Americi nego i drugdje. Bez obzira koliko interesantna i značajna može biti ovakva vrsta istraživanja, ono ostaje unutar okvira već prihvaćene politike i prihvaćene predodžbe društvenog uređenja.

Sumirajući do sada iznijeto, možemo zaključiti da su sociolozi kada su započeli da razvijaju svoje odnose s administracijom i vladinom politikom, učinili grešku što su implicitno ili eksplicitno prihvatili stajalište po kojemu mi živimo u svijetu — fundamentalno manje ili više stabilnom, u kojemu mogu postojati samo neznatne promjene i postepeni razvoj. Može se postaviti pitanje: zašto se nakon drugog svjetskog rata, kada su se odnosi između sociologije i vlada intenzivirali, ovakvo uvjerenje još održalo? Ovo se može razumjeti samo ako shvatimo da je prva dekada poslije rata, gledano u historijskoj perspektivi, karakteristična kao period obnove, poput dobro poznatog perioda obnove poslije Napoleonskih ratova.

Narod je bio ispunjen nostalgичnom žudnjom za starim dobrim vremenima, kao i željom da nesreće tridesetih godina i rat vide samo kao ružnu epizodu koja se ne smije ponoviti. Narod je želio da nastavi onakav život kakav je bio prije, ili je čeznuo za novim početkom na starim osnovama. Zaboravilo se da je ono što se desilo, bilo više nego slučajna epizoda. U političkom životu gotovo da nije bilo otpora ovoj općoj tendenciji ka obnovi. Neke su političke partije u svoje programe zvanično uključile izgradnju novoga društva, ali su kolaborirale s drugim partijama na liniji nastavljanja i postepenog unapređenja postojećega društvenog uređenja. Logično je zato ga su doprinosi koje je administracija očekivala od sociologa, ustvari skoro isključivo bili na tečem nivou istraživanja, tj. u sferi provođenja politike. Iako je možda nekolicina osjećala izvjesne sumnje u pogledu stabilnosti našega društva i pravilnosti prihvaćene politike u određenim područjima, većina nije negodovala već je implicitno prihvatila širok raspon pretpostavki kao normalno stanje za svoj rad. Činjenica da su sociolozi u cjelini prihvatili položaj istraživača na trećem nivou, ne znači da su njihovi odnosi s vlastima bili bez trzavica. Mnogi mali konflikti, nerazumijevanja i sl. koje sam spomenuo u prvom dijelu svoga izlaganja, javljali su se već i na početku. Međutim, oni su bili sasvim različiti od problema s kojima se sada susrećemo.

Od 1955. godine situacija se promijenila i to relativno brzo. Sve više je postajalo jasno da mi ne živimo u manje-više stabilnom društvu, nego naprotiv da smo svjedoci ogromnih promjena koje mijenjaju svaki aspekt društvenog života, i koje skoro svaki segment vladine politike čine zastarjelim, ili će to učiniti u bližoj budućnosti. Sve ono što se činilo da je dobro uređeno u našim državama blagostanja, podvrgava se ne samo kritici i raspravi već se u velikoj mjeri i ruši, jer uvjeti na kojima je sve to bilo zasnovano — gotovo da su iščezli. Mi sada znamo da promjene nisu bile tako iznenadne kao što su se nama činile; s obzirom da smo dugi niz godina živjeli u fazi obnove, nismo shvatili sve društvene tokove, djelomično i one pod površinom. Upravo zato što najvećim dijelom nismo bili dovoljno svjesni situacije, ovaj proces rapidnih promjena zatekao je nepripremljenu i administraciju i veći broj sociologa, i to baš u vrijeme kada su te promjene postale očigledne; nepripremljeni su bili višestruko: mentalno, naučno i organizaciono. Sociolozi nisu bili u mogućnosti (a to nisu ni sada) da kreatorima politike pruže naučno zdrav uvid u realnu društvenu pozadinu promjena koje se dešavaju, i da formuliraju realistička očekivanja za budućnost. Ne postoji sistematična cjelina opće teorije fundamentalnih socijalnih promjena. Ono što je sociološkoj teoriji na ovom području pridodano od 19. stoljeća, teško da je vrijedno i spomena. Općenito uzevši, makrosociologija je (to sam uostalom konstatirao na prošlom kongresu) desetljećima bila zanemarena kako teoretski tako i metodološki. Pomoć koju sociolozi mogu ponuditi u razradi nove i adekvatnije politike u različitim područjima uglavnom je beznačajna. Izgleda da neki sociolozi, posebno oni koji uopće ne poznaju rad s administracijom i političarima, vjeruju da teoretiziranje na bazi nedostatnih i jednostranih materijala može da zamijeni zdrav i vjerodostojan uvid u probleme. Međutim, oni koji moraju da se praktično bave problemima sociologije vezanim za aktivnosti vlade, znaju da su sveobuhvatne generalizacije od male koristi za praktičnu stvaralačku politiku.

Ustvari, situacija je ostala nepromijenjena jer se glavna aktivnosti sociologa još uvijek odvijali na trećem nivou, tj. na nivou istraživanja za potrebe izvršnih političkih organa, ali i to često ne funkcionira.

Kao što sam spomenuo, utvrđena politika u mnogim područjima postala je zastarjela, ili joj je nedostajala koherentnost. Osim toga ne postoji skoro niti jedno sociološko istraživanje višega nivoa koje bi sociolozi na trećem nivou mogli koristiti kao vodič. Kao rezultat toga, sociolozi na trećem nivou se osjećaju manje ili više izgubljenim. Nastaviti rad kao da se ništa nije dogodilo tokom posljednjih 10 ili 15 godina, ili uzeti u obzir samo promjene u svim njihovim detaljima, ne zadovoljava nijednu zainteresiranu stranu — ni sociologe, ni administratore ni stanovništvo. S druge strane, istraživač na ovom nivou teško može uopće i da pomisli da inauguriira novu politiku u nekom području kojim se bavi. Ako bi, na primjer, sociolog želio da izvrši neophodna istraživanja za potrebe planiranja novih zdravstvenih ustanova u određenom regionu i da na osnovu toga napiše opsežan izvještaj o fundamentalnim aspektima društvenog položaja bolesnika u postindustrijskoj eri, navukao bi sebi samo probleme. S druge strane, teško da bi mu itko mogao prigovoriti ako bi ustvrdio da bi bilo katastrofalno nastaviti izgradnju bolnica na isti način kako smo to činili tokom posljednjih nekoliko desetljeća, jer društvene pretpostavke na kojem je baziran postojeći sistem izgradnje bolničke mreže, skoro da više i ne postoje. Ljudi najčešće nastoje da se nekako provuku kroz život, jer na kraju krajeva život prolazi i planovi se moraju praviti. Međutim, za sociologe je situacija često do krajnosti razočaravajuća.

Dozvolite mi da iznesem praktičan primjer koji će najbolje objasniti veličinu tih teškoća.

Više od 25 godina radio sam kao savjetnik vladine agencije koja je bila odgovorna za isušivanje i naseljavanje novih područja, tzv. poldera, u okviru projekta Zuiderzee. Kada se radilo na drugom polderu, po prvi put su pozvani sociolozi da dadu svoj doprinos njegovu planiranju. Iako smo imali mnogo problema naučnog karaktera, položaj sociologa u toku cijelog planiranja bio je sasvim jasan. Politika na kojoj se zasnivalo planiranje bila je jasna, mada ona nije bila eksplicitno formulirana. Projekt je predviđao stvaranje poljoprivrednog rajona od 50.000 hektara, koji bi se uklapao u cjelinu krajolika Nizozemske. Naravno, trebalo je izbjeći negativne posljedice dugoga povijesnog razvoja poljoprivrede u samoj Nizozemskoj, ali u osnovi ruralno društvo koje je egzistiralo u nas bilo je mjerilo za planiranje. Velikim dijelom istraživanje se sastojalo od temeljitog izučavanja društvene i ekonomske strukture poljoprivrednih regiona u Nizozemskoj, koji su manje-više bili uporedivi s polderima (zemljište, planirani tip poljoprivrede, itd.). Moram dodati da smo anketirali stanovništvo u našim ruralnim područjima uglavnom u pogledu mogućih unapređenja koja bi se mogla ostvariti u komparaciji sa sadašnjom situacijom u kojoj su živjeli. Ovo nije izmijenilo osnovni pristup po kome situacija u matičnom dijelu zemlje predstavlja početnu točku za planiranje. Na kraju smo isplanirali minimalnu veličinu farme, veću od one u Nizozemskoj, i to manji broj ali s boljim uslužnim centrima i s drugim brojnim unapređenjima. Međutim, u osnovi se sjeveroistočni polder nije razlikovao od drugih regiona u kojima je dominiralo ratarstvo, a također ni od drugih poldera (izuzevši u pogledu veličine) koji su isušeni u 19. ili na početku 20. stoljeća.

Kada smo neposredno poslije rata počeli s hidroradovima na trećem polderu, na početku se činilo da će početna točka za planiranje, koju smo koristili za sjeveroistočni polder, i dalje vrijediti s nekim manjim izmjenama. No kako je planiranje napredovalo, sve više smo postajali nesigurniji. U sjeveroistočnom polderu stvari se nisu razvijale u pravcima kako se očekivalo. Mehanizacija se u poljoprivredu uvodila brže nego što se predviđalo, kao uostalom i transport. Poljoprivrednici su zapošljavali daleko manji broj radne snage nego što smo računali, uslužni centri nisu bili izgrađeni onako kako je bilo planirano, a u nizu drugih momenata planiranje poldera se pokazalo kao već zastarjelo. Zbog toga smo promijenili planove za treći polder — Istočni Flevoland polder, čak i nekoliko puta prije nego je bio isušen. Broj planiranih naselja i gospodarstava bio je smanjen, čime se i veličina gospodarstva adekvatno povećala. Nakon što je polder bio isušen i započeto njegovo osvajanje, promjene u planiranju su se nastavile, te je na primjer broj naselja na 40.000 ha smanjen na svega tri. U osnovi se politika planiranja nije promijenila i nije se mogla promijeniti.

Prije desetak godina, kada je planiranje trećeg poldera dostiglo svoju završnu fazu, vlada, političari, poljoprivredne organizacija i sva ostala tijela i grupe koje su bile zainteresirane za planiranje ovog poldera, još uvijek su smatrali poljoprivredu kao razvojni, ali ne i kao fundamentalni razvojni dio društvenog i ekonomskog života. Polder je sada praktično završen, ali moramo konstatirati da ono što smo učinili predstavlja prije duplikat prošlosti širih razmjera nego stvarno novi dio nizozemskoga društva, koji bi mogao adekvatno funkcionirati u budućnosti. Na kraju, prije godinu dana isušen je i četvrti polder — Južni Flevoland. Ovaj će polder najvećim dijelom biti iskorišten za urbani razvoj i rekreaciju. No i pored toga će nešto oko 10.000 ha biti upotrebljeno za poljoprivredu. Otvoreno govoreći, mi ne znamo što da činimo s poljoprivrednim dijelom ovoga poldera. To nipošto ne znači da kao sociolozi nemamo ideju o tome što bi se eventualno moglo učiniti. Međutim, ne postoji više jasna politika kojom bi se rukovodile osobe odgovorne za razvoj poldera. No svakom je jasno da je politika prošlosti postala anahronizam. Na primjer nema smisla dijeliti poldere u gospodarstva koja su možda u prosjeku veća za nekoliko hektara od onih u trećem polderu, ili graditi uslužne centre kao u prošlosti, samo u manjem broju i sl. Napuštanje stare politike ne znači da je nova automatski prisutna sama po sebi. Poput drugih vlada zapadne Evrope, nizozemska vlada nema koncepciju potrebne konzistentne politike u odnosu na poljoprivredu i ruralni život u postindustrijskom periodu budućnosti. Poseban problem je u tome što je poljoprivreda u političkom životu još uvijek obavijena s mnogim tabuima, a ta činjenica osujećuje moguće napore vlade da pronađe odgovarajuća rješenja. Štoviše, eventualno nova politika u odnosu na poljoprivredu i ruralni život može funkcionirati samo onda ako se uklopi u jasno saznanje same vlade o budućem razvoju društva kao cjeline, i njezinih vlastitih odgovornosti prema tom razvoju. A to očito nedostaje.

Primjer kojega sam spomenuo nije izuzetak. Naprotiv, mnogi slični slučajevi mogu se lako opisati i u drugim područjima. To bez sumnje znači da je na nivou provođenja politike, gdje se rad jednostavno mora kontinuirano odvijati, istraživanje i planiranje dospjelo u potpuni ćorsokak. U mnogim su slučajevima stvari obavljane na način koji je sigurno pogrešan, ali nitko nije voljan ili ne može da preuzme odgovornost za pokušaj prezenti-

ranja nekoga drugoga rješenja, jer ne postoji politika koja bi ga podupirala. U kasnijoj liniji, kreatori politike i političari su odgovorni za rješenje ovih problema. No ja sam čvrsto uvjeren da i sociolozi moraju priznati svoju djelomičnu odgovornost. Kao što sam pokušao istaći, sociolozi su propustili da provedu neophodna istraživanja na, kako ja zovem, prvom i drugom nivou, i to je razlog što nemamo naučnu podlogu koja bi poslužila za preispitivanje i ponovno definiranje kako opće vladine politike tako i politika specifičnih područja djelatnosti. Štoviše, zbog toga što nam nedostaju realna naučna saznanja, kreiranje politike je izloženo svim mogućim utjecajima društvenih ideja — koje imaju plodno tlo baš u vrijeme društvene nesređenosti kao što je naše.

Iako se istraživanje na trćem nivou, tj. na nivou provođenja politike, ne smije zanemariti, zainteresirani sociolozi za javne poslove moraju ubuduće koncentrirati svoje aktivnosti na istraživanje prvoga i drugoga nivoa. To neće biti lagan posao, i to znači da će se oni morati baviti ne samo problemima kojima u posljednjih nekoliko desetljeća nisu obratili gotovo nikakvu pažnju, nego će — što je već spomenuto — u mnogim aspektima morati preispitati i proširiti svoje metode, kao i njihovu teoretsku osnovu. Jedan od glavnih aspekata razvoja sociologije trebao bi da bude usredotočen na makrosociologiju. Nadalje je važno razraditi koncepcije organizacije sociološkog istraživanja za potrebe kreatora politike. Sadašnja organizacija najvećim dijelom ima karakteristike istraživanja trećega nivoa, koje mora dati direktne odgovore na pitanja postavljena od vladinih organa.

Kao što sam već naglasio, zbog toga što mora osigurati vladi nova saznanja i izvršiti prodor kroz već ustaljena mišljenja i tradicionalnu politiku, istraživanje na prvom i drugom nivou u svojim aktivnostima ne može zavisiti od specifičnih pitanja koja postavljaju vladini organi. Ono mora pronaći svoj vlastiti put unutar vrlo brojnih srodnih disciplina. S druge strane, ono mora omogućiti manje-više konzistentan i permanentan protok saznanja i informacija, koji su usko vezani za kreiranje politike u budućnosti. To znači da se istraživanje ove vrste teško može zamisliti unutar okvira vladinih organa. Ovo mora biti čak preciznije organizirano nego normalno slobodno istraživanje na našim fakultetima. Ako bi se ovaj posao obavljao na fakultetima, njega bi morale koordinirati grupe ljudi koje imaju jasnu sliku o putu kroz koji ovakvo istraživanje mora proći, kao i o mogućnostima korišćenja njegovih rezultata. Ja ovdje ne bih ulazio u detalje, ali iz iskustva znam da je teško naići na pravo razumijevanje za ovu vrstu istraživanja i za njegove organizacione zahtjeve, i to kako od strane vlade tako i od sociologa.

No uvjeren sam da je razvoj politički orijentiranoga sociološkoga istraživanja očigledna nužnost. Suvremeno kreiranje politike je nemoguće bez istraživanja ovakve vrste. Ako ne uspijemo razviti adekvatno istraživanje na ovom nivou, ugrožen je ne samo rast vladinih aktivnosti koje bi mogle da zadovolje potrebe budućeg društva, nego i postojeće sociološko istraživanje na trećem nivou, a konzekventno tome — planiranje će najvećim dijelom izgubiti na važnosti. No vraćajući se općoj temi našega Kongresa zaključujem da se doprinos sociologije razvoju i politici nalazi u velikom iskušenju.

Kao što mnogi od vas znaju, ja napuštam predsjedništvo našega Udruženja, pa je ovo izlaganje, u izvjesnom smislu, moj labuđi pjev. Možda ćete steći dojam da je on prilično pesimističan. No ustvari nije tako. Dakao, moje je uvjerenje da poslijeratna sociologija stoji na raskršću i da mora preispitati svoj položaj i kao nauke i kao sredstva za pomoć društvu da prevlada stanje nereda u koje je uplovilo, kao posljedicu besprimjernih promjena koje proživljavamo. Nadam se i uvjeren sam da će naše Udruženje i nadalje učestvovati u traženju nove i svjetlije budućnosti sociologije.

(S engleskog preveo *Vlado Cvjetićanin*)